

РОЗВИТОК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У САМОДІЯЛЬНІЙ ГРІ

Карасьова К.

У статті представлено психологічний аналіз процесу становлення ціннісних орієнтирів та умов їх розвитку дитини старшого дошкільного віку. Обґрунтовано вибір системи розвиваючих впливів, які сприяють процесу зародження та розвитку ціннісних орієнтирів старших дошкільників у самодіяльній грі.

***Ключові слова:** ціннісні орієнтири, ціннісні орієнтації, поле цінностей, термінальні цінності, інструментальні цінності.*

Актуальність статті. Забезпечення процесу розвитку ціннісних орієнтирів дитини дошкільного віку, передбачає створення науково виваженого діагностичного та методичного інструментарію. Така ситуація передбачає всебічний аналіз психологічного феномену зародження ціннісних орієнтацій дитини старшого дошкільного віку як найважливішого періоду становлення системи координат ціннісних орієнтирів дитини.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із генетично первісних культурних засобів, завдяки якому дитина присвоює систему ціннісних уявлень про існування навколишнього світу, ставлень до себе та оточуючого життєвого простору є ігрова роль. У процесі активного прийняття дошкільником ігрових ролей експлікуються його знання про себе та навколишній світ. Ігрові засоби забезпечують прагнення дитини активно включитись у діяльнісну сферу дорослих та визначити власне місце у системі реальних взаємин із однолітками [1; 4]. Так, у грі дитина прагне досягти певної ігрової мети, яка на різних етапах розвитку ігрової діяльності проявляється у оволодінні нею дієвою стороною соціальної функції дорослого [5; 10]. Результативність процесу засвоєння дитиною ігрової ролі визначається рівнем оволодіння нею рольовими діями різної спрямованості, які визначають зміст ролі, ставлення дитини до неї, вибір дошкільником напрямку ігрової поведінки.

Системою координат діяльнісної сторони ціннісних орієнтирів старших дошкільників вибрано рольові дії різної спрямованості, у яких проявляється їх рольова активність. Так, оволодіння дитиною логікою ігрових ролей, дозволяє їй навчитись самостійно підпорядковувати свою поведінку ігровим вимогам: налагоджувати, радіти, підтримувати, скеровувати, спрямовувати, захищати, збагачувати, відшукувати, співпереживати у процесі здійснення ролі та відтворення сюжету гри. У процесі висвоювання таких дій дошкільник навчається керувати своєю поведінкою та підпорядковувати її системі моральних норм та цінностей [2].

Отже, у своїй роботі ми спираємось на такі основні теоретичні положення [2; 6; 8; 10]:

– процес експлікації ціннісних орієнтацій дитини відбувається під час прояву емоційного ставлення людини до соціально значимого ідеалу, поступовим формуванням уявлень про його образ, які дитина перевіряє у процесі діяльності з дорослими й однолітками та привласнює як соціально значиму поведінку;

– уявлення дошкільника про ідеал наповнюються змістом під час взаємодії з дорослими та поступово стають ціннісними орієнтирами у процесі самостійної діяльності дитини з однолітками;

– одним із генетично первісних культурних засобів самостійного присвоєння дитиною системи ціннісних уявлень про існування навколишнього світу, ставлень до себе та навколишнього життєвого простору є ігрова роль;

– у процесі активного розігрування ігрових ролей дитина висвоює дії різної спрямованості (налагоджувати, радіти, підтримувати, скеровувати, спрямовувати, захищати, збагачувати, відшукувати, співпереживати) та здобуває суб'єктивний досвід їх здійснення.

Мета статті полягає у обґрунтуванні психологічних умов та системи розвиваючих впливів, які сприяють процесу зародження та розвитку ціннісних орієнтирів старших дошкільників у самодіяльній грі.

Виклад основного матеріалу статті. З'ясовано, що система ціннісних орієнтирів старших дошкільників виступає регулятором їх діяльнісного розвитку, дозволяє дошкільнику ініціювати власні види діяльності, самостійно та наполегливо досягати нових значимих цілей.

Визначено „поле цінностей” дитини старшого дошкільного віку, у якому вихідною точкою координат в оцінці змісту та структурно-функціональних особливостей ціннісних орієнтацій дошкільника виступає сам суб'єкт та його активність.

Оскільки за параметрами суб'єкта розглядаються цінності термінальні та інструментальні, то аналіз змісту термінальних цінностей (родина, щастя, здоров'я, дружба, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса, творчість, гроші) та інструментальних цінностей (співпереживання, самостійність, допитливість, цілеспрямованість, впевненість, сміливість, наполегливість) представляє характеристику «поля цінностей» сучасної дитини. Змістом провідних ціннісних орієнтацій дитини виступають такі сфери існування людства як «Я», «Інші люди», «Оточуючий світ природи, техніки, мистецтва» [7].

У процесі діагностичної роботи з дітьми та найближчим соціальним оточенням в ДНЗ та сім'ї, проведений аналіз цінностей у єдності їх структурних компонентів: когнітивного компоненту, що характеризує змістову наповненість, насиченість системи ціннісних орієнтирів дитини та складається з оцінних суджень, знань про оточуючу дійсність та самого себе; емоційного компоненту, що характеризує суб'єктивне, особистісне ставлення до предмету оцінювання в оточуючій природній та соціальній дійсності та виражається ступенем емоційної насиченості в оцінних судженнях, знаннях; діяльнісного компоненту, що характеризує ступінь включеності й насиченості оцінних суджень в реальній

життєдіяльності дитини та аналізується за ступенем сформованості регулятивних механізмів поведінки дитини в різних специфічно дитячих видах діяльності.

Загалом констатовано, що для більшості дітей певний рівень прояву термінальних цінностей поєднувався з відповідним рівнем прояву інструментальних ціннісних орієнтирів. Водночас виявились старші дошкільники, у яких спостерігалися розбіжності між рівнем прояву термінальних та інструментальних ціннісних орієнтирів. Так, більшість дітей 90% не знали, що означає поняття цілеспрямованість, співпереживання, але в ігровій ситуації:

- вміли передавати свої переживання та переживати за інших;
- обирали ролі в яких співпереживання є рольовою характеристикою;
- виконували ролі спрямовані на здійснення сюжету;
- обирали ролі завжди спрямовані на досягнення мети гри.

Отже, старші дошкільники, які демонстрували достатній рівень розвитку діяльнісного структурного компоненту термінальних цінностей, вміло: назвали зазначені цінності, надавали їм змістовної характеристики (когнітивний); визначали власну міру значимості кожної цінності (емоційний); керувались названими цінностями у процесі здійснення самостійної діяльності з дорослими та однолітками (діяльнісний).

Натомість, старші дошкільники, які мали достатній рівень прояву інструментальних цінностей (співпереживання, самостійність, допитливість, цілеспрямованість, впевненість, сміливість, наполегливість), вміло: реалізовували такі дії у предметно-практичних видах діяльності з іншими людьми (діяльнісний); визначали своє ставлення до прояву названих цінностей (емоційний); опановували назвами та змістом термінальних цінностей (когнітивний).

Спираючись на результати дослідження визначено, що процес засвоєння термінальних та інструментальних цінностей у старшому дошкільному віці

відбувається поетапно у єдності прояву їх когнітивного, емоційного, діяльнісного структурних компонентів.

При цьому, **привласнення старшими дошкільниками термінальних цінностей** відбувається таким чином []:

1. Розгортання термінальних цінностей у процесі наслідування дитиною культурологічних надбань людства (наповнення змістом уявлень дошкільника про образ цінностей).

2. Визначення емоційно-ціннісного ставлення до термінальних цінностей (оцінювання вихованцями соціально значимого ідеалу).

3. Формування регулюючої дії термінальних цінностей старших дошкільників їх реальне втілення (керування власною поведінкою та підпорядкування її системі цінностей).

Привласнення дитиною термінальних цінностей (родина, щастя, здоров'я, дружба, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса, творчість, гроші) відбувається у процесі прояву її емоційного ставлення до соціально значимого ідеалу, поступовим формуванням уявлень про його образ, які дитина перевіряє у процесі спільної з однолітками діяльності. Уявлення про ідеал наповнюються не тільки змістом, а й виступають для дитини ціннісними орієнтирами її поведінки у процесі самостійної діяльності з дорослими та однолітками [8].

Привласнення старшими дошкільниками інструментальних цінностей відбувається іншим шляхом:

1. Розгортання інструментальних цінностей як культурологічних засобів партнерської взаємодії з однолітками (налагоджувати, радіти, підтримувати, скеровувати, спрямовувати, захищати, збагачувати, відшукувати, співпереживати).

2. Визначення оцінки і міри значимості інструментальних цінностей для дитини (ставлення дітей до прояву соціально значимого ідеалу у власній поведінці).

3. Наповнення змістом образів інструментальних цінностей та формування уявлень про них.

Відзначимо, що на шляху привласнення як термінальних так і інструментальних цінностей уявлення про ідеал наповнюються не тільки змістом, а й виступають для дитини орієнтирами її поведінки у процесі самостійної діяльності з однолітками. У процесі висвоювання ціннісних орієнтирів дитина навчається регулювати свою поведінку відповідно засвоєним цінностям [8].

Згідно із завданнями дослідження наступний етап нашої роботи передбачав аналіз та узагальнення умов ефективного присвоєння старшими дошкільниками ціннісних орієнтирів у процесі їх активної взаємодії з дорослими та однолітками.

Необхідним компонентом процесу розвивальної роботи є дидактичні засоби, оптимальне поєднання яких допомагає дошкільникам глибше пізнавати дійсність, збагачує їхню уяву новими враженнями, дає матеріал для спостереження, який вони використовують у навчальній, а згодом і в інших видах діяльності.

Для визначення системи роботи з дітьми у процесі присвоєння дитиною старшого дошкільного віку ціннісних орієнтирів необхідно враховувати, що програму оптимізації слід розробляти згідно з планом навчально-виховної роботи ДНЗ та визначати індивідуальні програми розвивальної роботи з урахуванням суб'єктивний досвіду здійснення ціннісних орієнтирів кожної дитини.

Вперше малюк одержує нову інформацію про образ соціально значимого ідеалу зі слів дорослого, згодом у взаємодії з однолітками –визначає власне ставлення до нього та привласнює під час самостійної діяльності. Отже вихователь у процесі планування роботи з дітьми може включати різні ігрові форми організації самостійної діяльності дитини: сюжетно-дидактичну гру,

традиційні ігри розваги (забавлянки, народні ігри), дидактичну гру, рухливу гру, театралізовану гру, екскурсію).

Сюжетно-дидактичну гру використовують як самостійну форму організації розвивальної роботи та як частину заняття. У процесі таких ігор вихователь ознайомлює дітей з ціннісними орієнтирами, надає інформацію про змістове наповнення поняття; характеризує визначене поняття засобами народної творчості (колисанки, забавлянки, висловлювання, вірші, казки); виявляє ставлення дітей до зазначеного поняття, використовуючи проєктивні методики (малюнок, інтерв'ю, театралізація); закріплює позитивний образ визначеного поняття у ігровій діяльності (ігри-розваги, ігри-драматизації, рухливі, дидактичні та сюжетно-дидактичні ігри).

Основним видом роботи, який відповідає сюжетно-дидактичній тематичній грі та використовується вихователем, є індивідуальні заняття з дітьми дошкільного віку. Подібна робота спрямована насамперед на гармонізацію структури ціннісних орієнтирів дошкільників.

Індивідуальна робота проводиться під керівництвом практичного психолога, складається з найефективніших засобів впливу на змістове наповнення уявлень дошкільника про соціально значимі ідеали, які поступово стають ціннісними орієнтирами у процесі самостійної діяльності дитини з однолітками. Вона має на меті організувати таку взаємодію дорослого з дитиною, яка б створювала умови активного засвоєння ігрової поведінки різної спрямованості: налагоджувати, радіти, підтримувати, скеровувати, спрямовувати, захищати, збагачувати, відшукувати. Що у свою чергу дає можливість дитині приміряти на себе різнопланові ролі та визначати власне ставлення до них.

Індивідуальна робота мала на меті збагачення досвіду взаємодії з навколишнім, розширення уявлень про соціально-значимі ідеали, активну соціально-рольового простору дитини. *Індивідуальна робота завжди*

розпочинається з ініціативи дорослого, який проявляє емоційну зацікавленість до спільної взаємодії з дитиною.

Запропонована розвиваюча система за темою: “Книга про найголовніше” сприяла гармонізації структурних компонентів ціннісних орієнтирів старших дошкільників. У зазначеній системі: 1) використовувались відповідні віку дитини методи та прийоми: заняття, ігри (сюжетно-дидактичні, дидактичні, ігри-забавлянки), віртуальні екскурсії, проблемні ситуації, проєктивні малюнки; 2) проводились заняття у процесі яких діти включались у пошукову діяльність. Під час такої діяльності: дошкільники розширювали знання про життєві цінності; виявляли власне ставлення до них; керувались ними у процесі виконання ролей.

Висновок. З’ясовано, що система ціннісних орієнтирів старших дошкільників виступає регулятором їх діяльнісного розвитку, дозволяє дошкільнику ініціювати власні види діяльності, самостійно та наполегливо досягати нових значимих цілей. При цьому, **привласнення старшими дошкільниками термінальних цінностей** відбувається таким чином: 1) розгортання термінальних цінностей у процесі наслідування дитиною культурологічних надбань людства (наповнення змістом уявлень дошкільника про образ цінностей); 2) визначення емоційно-ціннісного ставлення до термінальних цінностей (оцінювання вихованцями соціально значимого ідеалу); 3) формування регулюючої дії термінальних цінностей старших дошкільників їх реальне втілення (керування власною поведінкою та підпорядкування її системі цінностей). **Привласнення старшими дошкільниками інструментальних цінностей** відбувається іншим шляхом: 1) розгортання інструментальних цінностей як культурологічних засобів партнерської взаємодії з однолітками (налагоджувати, радіти, підтримувати, скеровувати, спрямовувати, захищати, збагачувати, відшукувати, співпереживати); 2) визначення оцінки і міри значимості інструментальних цінностей для дитини (ставлення дітей до прояву соціально

значимого ідеалу у власній поведінці); 3) наповнення змістом образів інструментальних цінностей та формування уявлень про них.

Визначено „поле цінностей” дитини старшого дошкільного віку, у якому вихідною точкою координат в оцінці змісту та структурно-функціональних особливостей ціннісних орієнтацій дошкільника виступає сам суб’єкт. Оскільки за параметрами суб’єкта розглядаються цінності термінальні та інструментальні, то аналіз змісту термінальних цінностей (родина, щастя, здоров’я, дружба, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса, творчість, гроші) та інструментальних цінностей (співпереживання, самостійність, допитливість, цілеспрямованість, впевненість, сміливість, наполегливість) представляє характеристику “поля цінностей” сучасної дитини. Змістом провідних ціннісних орієнтацій дитини виступають такі сфери існування людства як «Я», «Інші люди», “Оточуючий світ природи, техніки, мистецтва”. У процесі діагностичної роботи з дітьми та найближчим соціальним оточенням в ДНЗ та сім’ї, був проведений аналіз цінностей у єдності їх структурних компонентів: когнітивного компоненту, що характеризує змістову наповненість, насиченість системи ціннісних орієнтирів дитини та складається з оцінних суджень, знань про оточуючу дійсність та самого себе; емоційного компоненту, що характеризує суб’єктивне, особистісне ставлення до предмету оцінювання в оточуючій природній та соціальній дійсності та виражається ступенем емоційної насиченості в оцінних судженнях, знаннях; діяльнісного компоненту, що характеризує ступінь включеності й насиченості оцінних суджень в реальній життєдіяльності дитини та аналізується за ступенем сформованості регулятивних механізмів поведінки дитини в різних специфічно дитячих видах діяльності.

Експериментально доведено, що в процесі формування «поля цінностей» старших дошкільників, спостерігаються суттєві відмінності в утворенні структури цінностей термінальних (цінності-блага) та інструментальних (цінності-регламенти). Привласнення дитиною термінальних цінностей (родина, щастя,

здоров'я, дружба, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса, творчість, гроші) відбувається у процесі прояву її емоційного ставлення до соціально значимого ідеалу, поступовим формуванням уявлень про його образ, які дитина перевіряє у процесі спільної з однолітками діяльності. Уявлення про ідеал наповнюються не тільки змістом, а й виступають для дитини ціннісними орієнтирами її поведінки у процесі самостійної діяльності з дорослими та однолітками. Отже, одним із генетично первісних культурних засобів завдяки якому дитина присвоює систему ціннісних уявлень про існування навколишнього світу, ставлень до себе та оточуючого життєвого простору – є ігрова роль. Соціальне середовище показує якою мірою психологічний феномен ціннісних орієнтацій дитини із потенціальних можливостей перетворюється у дійсність, вказуючи на його головну функцію – бути регулятором життєвої активності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л. С. Выготский // Вопросы психологии. – 1966. – № 6. – С. 62–76.
2. Карасьова К. В. Характеристика прояву ціннісних орієнтирів старших дошкільників у рольовій взаємодії з однолітками / К. В. Карасьова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; [гол. ред. С. Д. Максименко]. – К. : Срібна хвиля, 2013. – Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. – Вип. 9. – С. 120–134.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
4. Котирло В. К. Гра, навчання та праця в житті дошкільника / В. К. Котирло. – К. : Знання, 1968. – 46 с.
5. Леонтьев А. А. Деятельность, сознание, язык / А. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1977. – №12. – С. 66–67.
6. Піроженко Т. О. Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі / Т. О. Піроженко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; [гол. ред. С. Д. Максименко]. – К. : Срібна хвиля, 2012. – Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. – Вип. 8. – С. 212–223.
7. Піроженко Т. О. Відображення проблеми ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку у сучасній теорії та практиці виховання / Т. О. Піроженко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; [гол. ред. С. Д. Максименко]. – К. : Срібна хвиля, 2013. – Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. – Вип. 9. – С. 213–236.
8. Піроженко Т. О. Методичні засади вивчення ціннісних орієнтацій дитини старшого дошкільного віку / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова, Л. І. Соловійова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; [за ред. С. Д. Максименка]. – К. : ГНОЗІС, 2011. – Т. XIII. Проблеми загальної та педагогічної психології. – Ч. 7. – С. 142–150.
9. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира / С. Л. Рубинштейн. – М. : Из-во Акад. Наук СССР, 1957. – 328 с.
10. Соловійова Л. І. Дослідження регулятивних механізмів ціннісних орієнтацій старших дошкільників / Л. І. Соловійова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології

імені Г. С. Костюка НАПН України ; [гол. ред. С. Д. Максименко]. – К. : Срібна хвиля, 2013. – Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. – Вип. 9. – С. 247–259.

11. Эльконин Д. Б. Творческие ролевые игры детей дошкольного возраста / Д. Б. Эльконин. – М. : АПН, 1957. – 24 с.

Карасёва Е.

РОЗВИТИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ В САМОДЕЯЛЬНОЙ ИГРЕ

В статье представлен психологический анализ процесса становления ценностных ориентиров и условий их развития в старшем дошкольном возрасте. Обоснован выбор системы развивающих методов, которые способствуют процессу зарождения и развития ценностных ориентиров старших дошкольников в самостоятельной игре.

Ключевые слова: *ценностные ориентиры, ценностные ориентации, поле ценностей, терминальные ценности, инструментальные ценности.*

Karasiova K.

DEVELOPMENT OF THE VALUED REFERENCE-POINTS OF PRESCHOOL CHILDREN IN INDEPENDENT GAMES

In the article, the psychological analysis of becoming of the valued reference-points and terms of their development of preschool child. The choice of the system of developing methods on the process of origin and development of the valued reference-points of preschool children in social games.

Keywords: *valued reference-points, valued orientations, field of values, terminal values, instrumental values.*